

تشخیص موضوع دعوا و تطبیق آن با قوانین؛ بررسی رای شعبه ۱۸ دادگاه

تجدیدنظر استان تهران

یاسر عرب‌نژاد^۱

فاطمه تقی‌زاده^۲

چکیده

در این مطالعه، یک رأی از دادگاه در موضوع دعوی بین یک شرکت هواپیمایی در ایران و بانک کشاورزی و یک صرافی تحت بررسی قرار گرفته است. هدف اصلی از این تحقیق، ارزیابی صحت قرار عدم استماع است که توسط دادگاه تجدیدنظر صادر شده است. تحلیل در این تحقیق بر دو فرض اصلی استوار است: نخست، موضوع دعوا، مطالبه عوض قرارداد با توجه به تبدیل واحد پولی قرارداد از دلار به روبل است؛ و دوم، مطالبه خسارت، موضوع دعوا است. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که اگر دادگاه به نتیجه رسیده است که قرارداد به دلیل تغییر واحد پولی منحل شده و قرارداد جدیدی با تعهدات متفاوت جایگزین شده است، و همچنین این قرارداد جدید به دلیل فسخ یا اقاله منحل شده است، در چنین شرایطی صدور قرار عدم استماع معقول و موجه است. در مقابل، اگر موضوع دعوا مرتبط با مطالبه خسارت باشد، قرار عدم استماع به نظر نادرست می‌آید. یکی از نقاط ضعف مشاهده شده در رأی، عدم وضوح و شفافیت در تعیین موضوع دعوا است که این امر می‌تواند در تطبیق قوانین و مقررات حقوقی با موضوع دعوا مشکل ساز شود و رسیدگی عادلانه را با شبهه مواجه سازد. این مطالعه بر نیاز بدقت بیشتر در تطبیق موضوعات دعوا با قوانین و قواعد حقوقی تأکید دارد.

کلیدواژه‌ها: نقد رأی، فسخ، اقاله، تبدیل تعهد، مسوولیت قراردادی، موضوع دعوا، حکم موضوع

۱. دانشجوی دکتری و وکیل پایه یک دادگستری

Email: yaser.arabnezhad@gmail.com

۲. کارشناسی ارشد

Email: taghizadehfatemeh67@gmail.com

شماره دادنامه: ۱۴۰۱۶۸۳۹۰۰۱۵۱۲۰۳۱۵

تاریخ دادنامه: ۱۴۰۱/۱۰/۲۰

خواسته: مطالبه مبلغ ۲/۰۳۶/۹۴۳ دلار آمریکا با احتساب خسارت تأخیر تأدیه مطالبه هزینه دادرسی و حق الوکاله

تجدیدنظرخواه: شرکت هوایمایی «الف»

تجدیدنظرخوانده: بانک کشاورزی و صرافی «ب»

مرجع رسیدگی کننده: شعبه ۱۸ دادگاه تجدیدنظر استان تهران

«... در خصوص تجدیدنظرخواهی شرکت هوایمایی «الف» به طرفیت بانک کشاورزی و صرافی «ب» نسبت به دادنامه شماره ۶۹۹۵ مورخ ۱۴۰۰/۰۴/۲۸ دادگاه از ناحیه شعبه ۲۸ دادگاه عمومی حقوقی تهران که به موجب آن حکم به بی‌حقی شرکت تجدیدنظرخواه به خواسته مطالبه به مبلغ ۲/۰۳۶/۹۴۳ دلار آمریکا احتساب خسارات تأخیر تأدیه و مطالبه هزینه دادرسی و حق الوکاله وکیل صادر شده است و در مهلت مقرر قانونی مورد تجدیدنظرخواهی قرار گرفته است با عنایت به محتویات پرونده و ملاحظه و اوراق و امعان نظر به مصدق اسناد و مدارک طرفین و امعان نظر به نظریه هیات پنج‌نفره کارشناسان که دلالت بر این دارد شرکت خواهان پس از ارسال پیام سوییفت اولیه درخواست اعمال تغییرات در فیلدهای ۷۰/۵۹ و ۷۲ را از بانک کشاورزی می‌نماید و بانک کشاورزی بنا به درخواست شرکت خواهان و تغییرات اعلامی از ناحیه خواهان به صرافی «ب» وفق مقررات اقدام و عمل نموده‌اند و حسب اعلام بانک روسیه و همچنین پیام سوییفتی سیتی بانک مورخ ۱۳۹۱/۰۹/۲۳ وجه حواله موضوع دعوا به حساب ذی‌نفع در تاریخ ۱۳۹۱/۰۴/۲۲ کارسازی گردیده لیکن در تاریخ ۱۳۹۱/۱۰/۸ دستور پرداخت مورد نظر مسدود گردیده است؛ بنابراین وجه حواله موضوع دعوا به حساب مقصد واریز نگردیده است و مطابق با تبصره ۶-۸ ماده ۶ قرارداد تنظیمی فی‌مابین صرافی و خواهان کارگزار (صرافی) مکلف است کلیه امور مربوط به نقل و انتقال وجوه و سایر امور را با رعایت کلیه مقررات قانونی و با حداکثر دقت و نهایت احتیاط انجام دهد و همچنین مطابق تبصره ۷-۷ ماده ۷ قرارداد مذکور مسوولیت هرگونه اشتباه و سهل‌انگاری در انتقال وجوه از سوی کارگزار به عهده کارگزار است که قطع نظر از موارد اعلامی در نظریه هیات کارشناسی با عنایت به این که موضوع خواسته به موجب

تشیخ موضوع دعوا و تطبیق آن با قوانین... / ۱۶۵

یاسر عرب‌نژاد، فاطمه تقی‌زاده

دادخواست تقدیمی مطالبه ارز از نوع دلار بوده حال آن‌که حسب درخواست کتبی شرکت خواهان به روبل تبدیل شده است و براین اساس دعوا مطروحه وفق مقررات مطرح و تقدیم نگردیده؛ بنابراین لایحه تجدیدنظرخواهی منطبق با بند الف ج و ه ماده ۳۴۸ قانون آیین دادرسی مدنی است و مستنداً به ماده ۳۵۸ و ۳۵۳ و ۲ همان قانون ضمن نقض دادنامه تجدیدنظر خواسته قرار عدم استماع دعوی تجدیدنظرخواه را صادر و اعلام می‌دارد رأی دادگاه قطعی است...»

مقدمه

شرکت هواپیمایی «الف» یکی از شرکتهای هواپیمایی ایران، در یک قرارداد مالی با بانک کشاورزی ایران و صرافی «الف» دچار اختلاف شده است. در این قرارداد، بانک کشاورزی متعهد به ارسال یک پیام سویفت به صرافی «الف» بوده است. پس از ارسال پیام، شرکت هواپیمایی «الف» از بانک کشاورزی درخواست تغییراتی در جزییات تراکنش کرده است. بانک کشاورزی نیز به این درخواست پاسخ داده و تغییرات موردنظر را در پیام سویفت اعمال کرده است. اما در نهایت، دستور پرداخت موردنظر اجرا نشده و مبلغ به حساب مقصد واریز نگردیده است. این مساله منجر به آغاز یک دعوای قضایی از سوی شرکت هواپیمایی «الف» علیه بانک کشاورزی و صرافی «ب» شده است. خواسته اصلی در این دعوا، مطالبه مبلغ ۲/۰۳۶/۹۴۳ دلار آمریکا است. باین حال، دادگاه تجدیدنظر استان تهران این دعوا را غیر قابل استماع اعلام کرده است.

هدف اصلی این مقاله، نقد و بررسی رأی دادگاه از شعبه ۱۸ دادگاه تجدیدنظر استان تهران در این موضوع است. ما در این مقاله قصد داریم تا بررسی کنیم که آیا قرار عدم استماع دعوا که توسط این دادگاه صادر شده، بر اساس قوانین و مقررات جاری جمهوری اسلامی ایران صحیح است یا خیر.

نقد رأی

دادگاه در فرایند رسیدگی به دعوی، مطابق ماده ۳ قانون آیین دادرسی مدنی، باید در مرحله اول به تعیین جایگاه قانونی دعوا پرداخته و آن را بدقت شناسایی نماید. این مرحله حایز

اهمیت است؛ زیرا پایه تصمیم‌گیریها و تفسیرهای قانونی در ادامه بر این شناخت بنا خواهد بود. پس از شناسایی دقیق جایگاه قانونی دعوا، دادگاه باید به تطبیق موضوع دعوا بر قوانین، قواعد و اصول حقوقی مرتبط پرداخته و بدین ترتیب، حکم قضیه را استخراج و به طور رسمی اعلام نماید.

این فرایند استخراج حکم باهدف ایجاد قناعت در بین افراد و یا رضایت طرفین دعوا انجام نمی‌شود، بلکه هدف اصلی آن توجیه و تبیین تصمیمهای اتخاذ شده توسط دادگاه و نشان دادن این که چگونه این تصمیمها بر اساس اصول و قوانین حقوقی معتبر و منطقی شکل گرفته‌اند، است. در واقع، این فرایند به منظور نشان دادن این که کار قاضی بر اساس کاربرد منطقی و مداوم قوانینی است که به عنوان معیارهای معتبر حقوقی پذیرفته شده‌اند، انجام می‌شود (Viola, 1970: 249-266).

در زمینه تحلیل و نقد رأی صادر شده، دو بخش اصلی را مورد بررسی قرار خواهیم داد: نخست، موضوع دعوی مطرح شده توسط شرکت هواپیمایی «الف» که توسط دادگاه شناسایی و مورد بررسی قرار گرفته است، و دوم، نحوه تطبیق این موضوع با قوانین و قواعد حقوقی مرتبط که بر اساس آن، حاکم به تصمیم‌گیری پرداخته و حکم را صادر نموده است. این تحلیل به درک بهتر از فرایند تصمیم‌گیری قضایی و اصول حقوقی مرتبط کمک خواهد کرد و می‌تواند پایه‌ای برای بررسیها و تحقیقات بعدی در این زمینه ایجاد نماید.

مبحث اول: تشخیص موضوع دعوی شرکت هواپیمایی

دادگاهها در سالهای اخیر با افزایش تاکید بر اهمیت شناسایی مسایل واقعی و اصلی میان طرفین دعوا، به سمتی مثبت حرکت کرده‌اند (Shepherd, 2014: 35)؛ این تاکید نشان می‌دهد که به جای این که دادگاهها در جزییات غیرمرتبط یا مسایل فرعی گیر کنند، تمرکز باید بر مواردی باشد که واقعاً برای حل و فصل پرونده مهم است. در این چارچوب، تشخیص دقیق مساله دعوا برای انتخاب مناسب قوانین موضوعه، اساسی‌ترین و مهم‌ترین وظیفه دادگاه محسوب می‌شود. به همین دلیل، قانون‌گذار نیز در بند ۳ ماده ۲۹۶ قانون آیین دادرسی مدنی، دادگاه را مکلف ساخته است که موضوع دعوا را در رأی خود ذکر کند.

تشخیص موضوع دعوا و تطبیق آن با قوانین... / ۱۶۷

یاسر عرب‌نژاد، فاطمه تقی‌زاده

باتوجه به این که موضوع دعوا و ویژگیهای اصلی آن با بررسی و پژوهش کاملاً آشکار (Gubaidullina, 2013: 60-61) دادگاه پس از شناسایی دقیق آن، باید به فرایند تطبیق مساله بر قوانین مرتبط بپردازد تا حکم مناسب را استخراج و صادر کند. در صورت عدم وجود قانون مرتبط، دادگاه بر اساس ماده ۳ قانون مذکور، به منابع اسلامی معتبر یا فتاوی معتبر و اصول حقوقی که با شرع مغایرت نداشته باشد، رجوع می‌نماید. این موضوع اهمیت زیادی دارد؛ زیرا اگر موضوع دعوا اشتباه تشخیص داده شود، حکم صادر شده ممکن است اصولاً نادرست و بی‌اساس باشد.

در رایی که توسط دادگاه تجدیدنظر صادر شده است، به نظر می‌رسد موضوع دعوا به صورت کامل و جامع بیان نشده است. بر اساس متن رأی، چند فرضیه مختلف برای تشخیص موضوع دعوا قابل بررسی است. این فرضیه‌ها می‌توانند از جهات مختلف به موضوع دعوا نگاه کنند و بسته به شواهد و مدرکهای موجود، تفسیرهای مختلفی از موضوع دعوا ارائه دهند. این بررسیها و تفسیرها قبل از صدور رأی می‌توانند به دادگاه کمک کنند تا با دقت بیشتری به تشخیص موضوع دعوا پرداخته و بر اساس آن، قوانین و مقررات مرتبط را اعمال کند. در نهایت، این فرایند تشخیص و تطبیق می‌تواند به ارتقای کیفیت رأیهای قضایی و افزایش اعتماد عمومی به سیستم قضایی کشور کمک کند.

بند اول. فرض اقاله یا تفاسخ قرارداد^۱ و استرداد عوض معامله^۲

یکی از فرضیه‌های قابل بررسی در این دعوا، موضوع اقاله یا تفاسخ قرارداد و درخواست استرداد عوض معامله است. این فرض بر اساس این است که ممکن است به دلیل عدم اجرای کامل مفاد قرارداد و عدم واریز مبلغ موردنظر به حساب مقصد، طرفین به توافق رسیده و قرارداد را اقاله یا تفاسخ کرده‌اند. این فرضیه دارای اهمیت است؛ زیرا در صورت صحت، می‌تواند بر دیگر جوانب و موارد مطرح شده در دعوا و حکم موضوع تأثیرگذار باشد.

حال اگر به تحلیل این فرض پرداخته شود، مشخص می‌شود که در رأی دادگاه هیچ اشاره‌ای به این موضوع نشده است. این در حالی است که اگر چنین عمل حقوقی‌ای انجام می‌شد،

---

1. Cancellation of bargain

2. Return of objects

دادگاه به طور قطع در رأی خود به برهم خوردن معامله اشاره می‌کند. باتوجه به عدم وجود هرگونه اشاره یا اثباتی در این زمینه، می‌توان این فرضیه را دور از انتظار دانست. در فرایند دادرسی، اعمال و توافقه‌های حقوقی باید برای دادگاه محرز شود تا قابل استناد باشند. این موضوع بیشتر وقتی اهمیت پیدا می‌کند که موضوعات مالی و تعهدات قراردادی مطرح باشد. در نتیجه، بدون وجود شواهد یا دلایل معتبر، نمی‌توان به سادگی فرض کرد که قرارداد با تراضی طرفین اقاله یا تفاسخ شده است.

به همین دلیل، اگر بخواهیم به تحلیل این فرضیه پردازیم، باید بگوییم که به نظر می‌رسد این فرضیه بر اساس شواهد و مستندات موجود در پرونده و رأی دادگاه، پایه حقوقی و منطقی ندارد و نمی‌تواند موضوع اصلی دعوا باشد. به دیگر سخن، احتمال وقوع اقاله یا تفاسخ قرارداد نامعقول به نظر می‌آید و به تبع آن موضوع دعوا نمی‌تواند مطالبه وجه به سبب اقاله یا تفاسخ باشد. این فرضیه ممکن است بیشتر بر اساس تصورات نادرست و یا تفسیرهای اشتباه از موقعیت حقوقی ایجاد شده باشد تا بر اساس واقعیتهای حقوقی و شواهد مستدل.

بند دوم. فرض فسخ قرارداد توسط شرکت هواپیمایی

در این بخش، به بررسی فرضیه فسخ قرارداد توسط شرکت هواپیمایی پرداخته می‌شود. این فرضیه بر این اساس است که شرکت هواپیمایی به دلیلی خاص، در مثل عدم اجرای مفاد قرارداد از سوی طرف مقابل یا تغییر شرایط اقتصادی و... تصمیم به فسخ قرارداد گرفته و در نتیجه، مبلغ پرداختی را مطالبه می‌کند.

این فرضیه حایز اهمیت است چرا که در صورتی که شرکت هواپیمایی بتواند اثبات کند که فسخ قرارداد به صورت قانونی انجام شده، می‌تواند مبلغ مورد نظر یا همان مبلغ قرارداد را مطالبه کند.

اگر به رأی دادگاه نگاه کنیم، مشاهده می‌کنیم که هیچ اشاره‌ای به فسخ قرارداد از سوی شرکت هواپیمایی نشده است. این در حالی است که در صورت وقوع چنین حادثه‌ای، دادگاه باید به صورت صریح به این موضوع اشاره می‌کرد و شرایط و مراحل قانونی فسخ قرارداد را بررسی می‌کرد. فسخ قرارداد یکی از موارد حقوقی پیچیده قراردادی است که نیازمند رعایت

تشخیص موضوع دعوا و تطبیق آن با قوانین... / ۱۶۹

یاسر عرب‌نژاد، فاطمه تقی‌زاده

موارد و شرایط قانونی خاصی است. برای مثال، اطلاع‌رسانی به طرف مقابل و سایر موارد که در قوانین و مقررات مرتبط تعیین شده‌اند.

همچنین در مورد قراردادهایی که شرایط خاصی دارند و تابع حقوق عمومی است، حتی ممکن است نیاز به انجام تشریفات خاص داشته باشند. به همین دلیل، اگر فسخ قرارداد انجام شده بود، به طور قطع در رأی دادگاه به آن اشاره می‌شد.

پس از بررسی موارد فوق، به نظر می‌رسد که فرضیه فسخ قرارداد توسط شرکت هواپیمایی منتفی است و نمی‌تواند موضوع اصلی دعوا باشد. این فرضیه بیشتر می‌تواند نتیجه تفسیرات اشتباه یا توجه نادرست به شرایط و مستندات پرونده باشد تا این که بر اساس واقعیت‌های حقوقی و شواهد معتبر بنا شده باشد.

بند سوم. فرض تبدیل تعهد^۱

در جریان دعوی قضایی مطرح شده، یکی از فرضیات قابل بررسی تبدیل تعهد است. تبدیل تعهد اتفاقی است که در آن طرفین قرارداد پس از امضای آن، به توافقات جدیدی می‌رسند که ممکن است تعهدات اصلی را تغییر دهد یا جایگزین کند. در این مورد خاص، در گزارش کارشناسی که مورد استناد دادگاه قرار گرفته، بیان شده است که تغییرات پیشنهادی بر اساس درخواست شرکت هواپیمایی پس از ارسال پیام سویفت اولیه توسط بانک کشاورزی رخ داده است. درخواست مربوط به تبدیل مبلغ موردنظر از دلار آمریکا به روبل بوده است. این فرضیه اهمیت زیادی دارد؛ زیرا اگر تایید شود، ممکن است تأثیر مهمی بر نتیجه دعوا داشته باشد. به همین دلیل، بررسی دقیق این فرضیه و شواهد مرتبط با آن از اهمیت بالایی برخوردار است.

برای درک بهتر این فرضیه، نخست باید توجه کرد که تبدیل تعهد می‌تواند در اثر تغییرات شرایط، مثل تغییرات نرخ ارز، تغییرات قوانین و مقررات مرتبط یا تغییر در شرایط بازار رخ دهد. تبدیل تعهد می‌تواند تأثیرات مختلفی بر قرارداد داشته باشد و بسته به شرایط، ممکن است به صرفه یا ضرر طرفین قرارداد باشد.

---

1. Alteration of the obligation

در این مورد خاص، شرکت هواپیمایی پس از ارسال پیام سویفت اولیه توسط بانک کشاورزی، درخواست تبدیل مبلغ موردنظر از دلار آمریکا به روبل را داشته است. در رأی دادگاه، به این تبدیل توجه شده است؛ بنابراین این فرضیه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در نهایت، تبدیل تعهد می‌تواند اثرات وسیعی بر مفاد و شرایط قرارداد داشته باشد و به همین دلیل، بررسی دقیق این فرضیه و شواهد و مستندات مرتبط با آن، می‌تواند به درک بهتر موضوع دعوا و تصمیم‌گیری دقیق‌تر دادگاه کمک کند. این بررسی باید شامل بررسی تمامی اسناد و مستندات مرتبط، شامل مکاتبات بین طرفین قرارداد و هرگونه اطلاعات دیگری که می‌تواند به تایید یا رد این فرضیه کمک کند، باشد.

بند چهارم. فرض مطالبه خسارت^۱ به دلیل تخلف قراردادی^۲

فرض بعدی این است که شرکت هواپیمایی به دلیل عدم اجرای کامل مفاد قرارداد از سوی طرف دیگر، خسارت دیده و به همین جهت مطالبه مالی به میزان ۲/۰۳۶/۹۴۳ دلار آمریکا را داشته و موضوع اصلی دعوا، جبران خسارات ناشی از نقض تعهدات قراردادی است. در رأی دادگاه، استدلال‌هایی بیان شده است که بیشتر به نظر می‌رسد این فرض را تایید می‌کند. دادگاه با استناد به بندهای مختلف قرارداد و بر اساس شواهد و مستندات ارایه شده، به بررسی مسایل مرتبط با عدم اجرای مفاد قرارداد، تعهدات قراردادی و مسوولیت‌های متعهد پرداخته است.

درخواست شرکت هواپیمایی در این بخش، براین اساس می‌تواند باشد که عدم اجرای تعهدات قراردادی توسط طرف دیگر سبب وارد شدن خسارتهای اقتصادی به این شرکت شده است. به‌عنوان مثال، عدم واریز مبلغ معینی که باید به حساب مقصد واریز می‌شد، موجب ایجاد مشکلات مالی برای شرکت هواپیمایی شده است. این موارد توسط دادگاه مورد تایید قرار گرفته و به نظر می‌رسد دادگاه آن را احراز کرده است.

باتوجه به شواهد و مستندات موجود در رأی دادگاه، این فرض نه تنها از نظر حقوقی بلکه از منظر منطقی نیز قابل قبول و محتمل به نظر می‌رسد. این نکته اهمیت زیادی دارد؛ زیرا اگر

---

1. Claim compensation
2. Breach of contract

تشخیص موضوع دعوا و تطبیق آن با قوانین... / ۱۷۱

یاسر عرب‌نژاد، فاطمه تقی‌زاده

این فرض صحیح باشد، ممکن است تصمیم دادگاه در مورد مطالبه مالی شرکت هواپیمایی تأثیر بگذارد.

برای تحلیل دقیق‌تر و علمی‌تر این فرض، می‌توان به بررسی تفصیلی‌تر قراردادها، مکاتبات بین طرفین و همچنین گزارشهای مالی و اقتصادی مرتبط با این پرونده پرداخت. همچنین بررسی نظریه‌های حقوقی مرتبط با نقض تعهدات قراردادی و جبران خسارت، نیز می‌تواند به درک عمیق‌تر و تحلیل بهتر این فرض و نتایج حقوقی آن کمک کند. بر اساس قوانین و مقررات مرتبط، می‌توان تعیین کرد که آیا مطالبه شرکت هواپیمایی قابل دفاع است یا خیر و این که دادگاه چه تصمیمی باید در این زمینه بگیرد.

مبحث دوم: حکم موضوع دعوی شرکت هواپیمایی

در این بخش از بررسی، ما به تحلیل و ارزیابی دقیق و علمی این رأی توسط دادگاه در مورد دعوی شرکت هواپیمایی می‌پردازیم. هدف اصلی این بررسی تعیین این است که آیا دادگاه باتوجه به شرایط و مفاد موجود در قرارداد و همچنین باتوجه به قوانین و قواعد حقوقی جاری، به تصمیم صحیحی رسیده است یا خیر. در مبحث اول، چهار فرض مختلف برای تشخیص موضوع دعوا مطرح شده است که هر کدام از این فرضها ممکن است بر تصمیم دادگاه تأثیر گذاشته باشد. برای این منظور، ابتدا به تطبیق چهار فرض مطرح شده در مبحث اول با قوانین و قواعد حقوقی مرتبط می‌پردازیم. این تطبیق به منظور بررسی و تحلیل عمیق‌تر رأی دادگاه و همچنین تعیین این که آیا حکم دادگاه مبنی بر عدم استماع دعوا، بر اساس تطبیق صحیح و دقیق قوانین و مفاد قرارداد است یا خیر، انجام می‌شود.

در این تحلیل، ما از منابع مختلف حقوقی از جمله کتب حقوقی، مقالات علمی، آراء قضایی و همچنین تجربیات حقوقی مشابه در دیگر کشورها بهره می‌بریم. در این مرحله، می‌کوشیم تا نقاط قوت و ضعف رأی دادگاه را شناسایی کرده و تعیین کنیم که آیا دادگاه باتوجه به مستندات و شواهد موجود و با تطبیق صحیح قوانین حقوقی، به تصمیم صحیحی رسیده است یا خیر.

بند اول. حکم موضوع^۱ دعوی شرکت هواپیمایی با فرض اقاله، فسخ و تبدیل تعهد

تأثیر حقوقی انحلال قرارداد^۲ به دو بخش تقسیم می‌شود: یکی بازگشت به وضعیت اولیه قبل از انحلال قرارداد و دیگری تنظیم مسایل مالی پس از انحلال (Qing, 2002: 1). باتوجه به ماده ۲۸۶ از قانون مدنی، اقاله معامله به معنای انحلال عقد و بازگشت دو عوض به حالت اولیه است. این مفهوم که توسط یکی از حقوقدانان مطرح ایران تبیین شده است (کاتوزیان، ۱۳۹۰: ۳۱)، نه تنها به انحلال عقد محدود نمی‌شود؛ بلکه دو عوض را به وضعیت اولیه باز می‌گرداند (کاتوزیان، ۱۳۹۰: ۳۷-۳۶). هم‌چنین، فسخ قرارداد نیز به معنای بازگشت ثمن یا عوض به دارایی اولیه است که این نکته نیز در همان منبع (کاتوزیان، ۱۳۹۰: ۸۵) بیان شده است.

در این چارچوب، اگر دادگاه موضوع دعوی شرکت هواپیمایی را مطالبه ۲/۰۳۶/۹۴۳ دلار آمریکا به جهت اقاله یا فسخ قرارداد اولیه تشخیص داده باشد، قرار عدم استماع که صادر کرده است، صحیح نیست. زیرا شرکت هواپیمایی بر اساس قرارداد خدمات مالی، دلار پرداخته است. یکی از عوضین قرارداد، دلار بوده و عوض دیگر تعهدی است که می‌بایست انجام شود؛ ولی انجام نشده است؛ بنابراین، با تطبیق موضوع با قواعد حقوقی ناظر بر اقاله یا فسخ، حکم قضیه برگشت عوض، یعنی برگشت دلار پرداختی به شرکت هواپیمایی است. در بسیاری از نظامهای حقوقی، تغییر اساسی در شرایط یک قرارداد می‌تواند ماهیت الزام‌آور آن قرارداد را کاهش دهد (Martínez Velencoso, 2015: 137)؛ بنابراین در صورتی که دادگاه معتقد باشد که با درخواست شرکت هواپیمایی مبنی بر تغییر حواله از دلار به روبل، قرارداد اولیه منحل شده و قرارداد جدید با تعهدات تازه جایگزین شده است، قرار عدم استماع می‌تواند صحیح باشد؛ زیرا باتوجه به ماده ۲۹۲ از قانون مدنی، یکی از آثار تبدیل تعهد، از میان رفتن تعهدات سابق و ایجاد تعهد جدید است. در ادامه، این موضوع را بیشتر مورد بررسی قرار خواهیم داد:

الف. در صورت اقاله قرارداد دوم: باتوجه به مواد ۲۸۳ و ۲۸۴ از قانون مدنی، طرفین می‌توانند به تراضی معامله را به هر لفظ یا فعلی به هم بزنند. در این شرایط، اگر قرارداد اول با تغییر

---

1. Judgement on merits
2. Automatic termination of contract

تشخیص موضوع دعوا و تطبیق آن با قوانین... / ۱۷۳

یاسر عرب‌نژاد، فاطمه تقی‌زاده

تعهد (از دلار به روبل) منحل شده و قرارداد دوم نیز با رضایت طرفین اقاله و این اقاله نزد دادگاه محرز شده باشد، قرار عدم استماع صحیح به نظر می‌رسد؛ چون شرکت هواپیمایی می‌بایست روبل را از بانک مطالبه نماید.

ب. در صورت فسخ قرارداد دوم: بر اساس مواد ۲۳۹ و ۲۴۰ قانون مدنی که به خیار تخلف از شرط پرداخته است، اگر بانک کشاورزی به تعهدات خود، یعنی حواله وجه به شکل روبل، عمل نکرده باشد و اجبار به انجام تعهد نیز میسر نشده یا انجام شرط ممتنع گردیده باشد، شرکت هواپیمایی حق دارد قرارداد را فسخ کند. در این شرایط، اگر فسخ قرارداد نزد دادگاه محرز شده باشد، چون عوض قرارداد روبل بوده است، قرار عدم استماع به دلیل عدم مطالبه روبل، صحیح به نظر می‌رسد.

بند دوم. حکم موضوع دعوی شرکت هواپیمایی با فرض مطالبه خسارت

بر اساس بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، اگر مشتریان به دلیل عملیات بانکی خسارت ببینند، بانک موظف به جبران این خسارت است. مسوولیت قراردادی نیز در مواد ۲۲۱ و ۲۲۶ قانون مدنی تاکید شده و زمانی اعمال می‌شود که طرف متعهد به تعهدات قراردادی خود عمل نکند. از سوی دیگر، الزام به جبران خسارت ناشی از عدم اجرای قرارداد، مستقل از تعهدات قراردادی است و تفاوت بنیادین با آن دارد (کازمی و همکاران، ۲۰۲۲: ۲۵۰). بنابراین، اگر نقض قرارداد سبب تلف مال متعهدله شود، متعهد بر مبنای قاعده ائتلاف یا تسبیب، که موضوع مواد ۳۲۸ و ۳۳۱ قانون مدنی است، ضامن است و موظف به جبران زیان وارده به متعهدله می‌باشد. البته، منظور از "زیان وارده" در اینجا همان "خسارت بدل از انجام تعهد" است، نه "خسارت تاخیر در انجام تعهد". چرا که همان‌طور که در برخی از آراء قضایی بیان شده، در صورت فسخ قرارداد، شرط مربوط به "خسارت تاخیر در انجام تعهد" نیز منحل می‌شود (سیدعطا قیصری و محمدجواد علایی، ۱۳۹۴؛ حمیدرضا قمریو محمد کیلاشکی، ۱۳۹۵). به عبارت دیگر، امکان تجمیع "فسخ یا اقاله قرارداد" و "مطالبه خسارت تاخیر در انجام تعهد" وجود ندارد و مطالبه این نوع خسارت مسموع نیست. به همین دلیل، "مطالبه خسارت" که به عنوان فرض بیان شده در این بند مطرح شده، همان "خسارت بدل از انجام تعهد" است.

باتوجه به حق مطالبه خسارت بدل از انجام تعهد در صورت فسخ قرارداد (Gavrilovic et al., 2012: 479) و هدف اصلی مسوولیت قراردادی که جبران صحیح و عادلانه زیان است (Avalos, 2019: 1)، نوع خسارت بیشتر بر اصول اقتصادی تکیه دارد تا استدلالهای حقوقی. به نظر می‌رسد که مطالبه خسارت از سوی شرکت هواپیمایی که به مبلغ ۲۰۳۶۹۴۳ دلار آمریکا برآورده شده، به منظور جبران خسارت ناشی از نقض تعهدات قراردادی یا انحلال قرارداد است. دادگاه در رأی صادر شده این موضوع را مشخص نکرده، هرچند که مطالبه خسارت قراردادی، متفاوت از عوض معامله است (Merkin et al., 2019: 343) و نوع ادعای خسارت در مسوولیت قراردادی می‌تواند به دلار، یورو یا هر ارز دیگری باشد (Lookofsky, 1989: 1).

در دعوا مطالبه خسارت ناشی از فسخ قرارداد، مدعی باید به دادگاه دلایل مستدلی ارائه دهد که نشان دهد خسارت، به علت فسخ معامله به وی وارد شده است (رسول محمدی و مسعود اقتصادی، ۱۳۹۴). در چنین مواردی، دادگاه باید نه تنها به دلایل ارائه شده توسط مدعی توجه کند، بلکه باید اصول و معیارهای اقتصادی را نیز در نظر گیرد. به نظر می‌رسد که نوع واحد پول (چه دلار و چه روبل) به دلیل امکان تبدیل آن، اهمیت زیادی نداشته باشد. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که تصمیم دادگاه مبنی بر غیرقابل استماع بودن دعوا، احتمالاً بر اثر تطبیق نادرست موضوع دعوی با قوانین و اصول و قواعد حاکم بر مسوولیت قراردادی است. به عبارت دیگر، دادگاه در رأی خود بر عدم اجرای تعهدات قراردادی و مسوولیت قراردادی متعهد تاکید داشته، اما خسارت را صرفاً در چارچوب عوض معامله پذیرفته و چون عوض آخرین قرارداد روبل و نوع مطالبه دلار آمریکا بوده، دعوای شرکت هواپیمایی را قابل استماع ندانسته؛ که این تصمیم دادگاه، به نظر درست نمی‌آید.

نتیجه

باتوجه به تحلیلها و بررسیهای انجام شده، دو نتیجه به دست می‌آید: اگر دادگاه به این نتیجه رسیده باشد که با تغییر حواله از دلار به روبل، قرارداد اولیه منحل شده و قرارداد جدید با تعهدات تازه جایگزین شده است، و این قرارداد دوم به دلیل عدم انجام تعهدات با تراضی اقاله یا به شکل قانونی فسخ شده است، در این صورت قرار عدم استماع می‌تواند صحیح باشد. چرا که عوض قرارداد دوم روبل بوده و شرکت هواپیمایی باید روبل را مطالبه کند، نه دلار.

اگر دادگاه به این نتیجه رسیده باشد که مطالبه دلار آمریکا به جهت خسارت ناشی از عدم انجام تعهدات است، چون مطالبه خسارت متفاوت از مطالبه عوض در صورت اقاله یا فسخ استقرار عدم استماع صحیح به نظر نمی‌رسد. در این حالت، دادگاه باید به بررسی ماهوی مطالبه پرداخته و مبادرت به صدور حکم نماید.

ایرادی که به دادگاه می‌توان وارد کرد، عدم شفافیت در بیان موضوع دعوا در رأی دادگاه است. به نظر می‌رسد که تشخیص موضوع دعوا به شکل کامل و مناسبی انجام نشده است، و این یک نقص جدی در رسیدگی و صدور رأی است. این ابهام در تطبیق موضوع دعوا با قوانین و قواعد حقوقی نیز وجود دارد و به همین دلیل، طرف دعوا و حتی فردی که رای دادگاه را مطالعه می‌کند نمی‌تواند به صورت منطقی قانع شود که قرار عدم استماع صحیح بوده است.

منابع

منابع فارسی

۱. اثر فسخ قرارداد بر مطالبه خسارت قراردادی. ۹۵۰۹۹۷۰۲۲۳۲۰۰۳۸۳ (شعبه ۳۲ دادگاه تجدیدنظر استان تهران ۱۳۹۵/۰۳/۳۰).
۲. جمع فسخ و مطالبه خسارت قراردادی. ۹۳۰۹۹۸۲۸۸۵۶۰۱۰۷۴ (شعبه ۱۵ دادگاه تجدیدنظر استان تهران ۱۳۹۴/۱۱/۱۸).
۳. کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۰)، قواعد عمومی قراردادها، جلد پنجم، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۴. کاظمی، محمود و علی، زارعی (۲۰۲۲)، «ماهیت و مبنای مسوولیت قراردادی؛ مطالعه تطبیقی در حقوق اسلام و فرانسه»، پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره ۹، شماره ۳.
۵. مطالبه خسارت ناشی از فسخ معامله، ۹۳۰۹۹۸۲۸۸۵۱۰۰۵۸۰ (شعبه ۳۵ دادگاه تجدیدنظر استان تهران ۱۳۹۴/۱۰/۲۶).

عربی

۶. قرآن مجید
۷. محمد بن حمد عبدالحمید، و سیرین بنت عیسی الباز (۱۴۳۳)، قاعده "العبرة فی العقود بالمقاصد و المعانی لا بالألفاظ و المبانی"، دراسة تحليلية تطبيقية مقارنة بالقانون المدني الأردني، جامعة ام القرى (العلوم الشریعة و الدراسات الاسلامیة)، ۶۶ (۰)، ۹۸-۹.

انگلیسی

8. Avalos, A. (2019). General Guidelines for the Conversion of Damages Calculated in Foreign Currency: Tort Claims. *Journal of Forensic Economics*, 28 (1-2), 1-14.
9. Bridge, M. (1984). CONTRACTUAL DAMAGES FOR INTANGIBLE LOSS: A COMPARATIVE ANALYSIS.
10. Damages in Private International Law. (n. d.). [dataset].
11. Gavrilovic, N., Zdraveva, N., & Tuševska, B. (2012). Remedies for non performance in sales contracts Damage and interest.
12. Jie, W. (2009). Coordination Principle Lawsuit Pattern and Harmonious Judicial Mechanism Construction Analysis basing on the clarification right. *The Journal of Jiangsu Administration Institute*.
13. Lookofsky, J. (1989). Consequential damages in comparative context: From breach of promise to monetary remedy in the American, Scandinavian and international law of contracts and sales.

14. Martínez Velencoso, L. M. (2015). Change of Circumstances (J. Plaza Penadés & L. M. Martínez Velencoso, Eds. ; Vol. 4, pp. 137–162). Springer International Publishing.
15. Merkin, R., Saintier, S., Merkin, R., & Saintier, S. (2019). Damages for breach of contract. 343–412.
16. Qing, C. (2002). On the Legal Effect of the Contract Dissolution. Journal of Zhang Zhou Teachers College and Social Philosophy.
17. Shepherd, S. (2014). Ethics: Interlocutory applications: Duties to court, client and colleague. The Proctor.
18. Shuang-shuang, H. (2011). Research into Issues about Termination of Contract. Journal of Lianyungang Technical College.
19. University of Diyala - College of Law and Political Science, Abdulatif, Inst. Dr. H., Turki Homid, Assist. Inst. M., & University of Diyala - College of Law and Political Science. (2022). Judgment of incident requests in the lawsuit-A comparative study in the Civil Procedures Law. Journal of Juridical and Political Science, 4 (s).
20. Viola, F. (1970). The judicial truth. Persona y Derecho, 249–266.
21. Ya, G. (2002). On the dissolution of contract.

فرانسه

22. Lombardi-Loubatière, S. (1998). La dénonciation des contrats.

روسی

23. Gubaidullina, E. Kh. (2013). THE CONCEPT OF THE SUBJECT OF A LEGAL DISPUTE.

کره‌ای

24. Moon Byeong-il. (2001). A review on the application of exchange rates in maritime claims
25. Park Jong-seok. (2013). Research on prevention of trade claims

قوانین ایران

۲۶. قانون آیین دادرسی مدنی، (۱۳۷۹).
۲۷. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، (۱۳۵۸).
۲۸. قانون پولی و بانکی کشور، (۱۳۵۱).
۲۹. قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره)، مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۲).
۳۰. قانون مدنی، مجلس شورای اسلامی (۱۳۱۴).
۳۱. قانون مسوولیت مدنی، مجلس شورای اسلامی (۱۳۳۹).

A Critique and Review of the Court Approach in Determination of the Subject Matter of a Claim and Comparing it with the Laws

Yaser Arabnezhad¹

Fatemeh Taghizadeh²

Abstract

In this study, a judgment rendered by a court regarding a claim made by an Iranian airline company against the Bank of Agriculture and an currency exchange has been examined. The main purpose of this research is to evaluate the appropriateness of an order of dismissal rendered by an appellate court. The analysis in this research is based on two main assumptions: first, the subject matter of the claim, i.e. the demand for consideration contained in a contract taking into account the change of the currency stipulated in the contract from dollars to rubles; And secondly, the subject matter of the claim is a demand for damages. The results of the research indicate that if the court has concluded that the contract has been terminated due to a change of the agreed upon currency and has been replaced by a new contract with new obligations and moreover, this new contract has been canceled due to *ex parte* or mutual termination, issuing an order of dismissal is reasonable and justified. On the other hand, if the subject matter of the claim is related to demand for damages, the order of dismissal seems to be incorrect. One of the weaknesses contained in the judgment is lack of clarity and transparency in determining the subject of the claim, which can cause a problem in compliance of legal rules and regulations with the subject matter of the dispute and give rise to doubt concerning the fairness of the trial. This study emphasizes the need to take greater care to ensure compliance of the subject matter of a claim with laws and legal rules.

Keywords: *critique of a judgment, termination, termination by mutual consent, novation, contractual responsibility, subject matter of a claim, ruling on a subject*

---

1. Holder of PhD, lawyer , Email: yaser.arabnezhad@gmail.com

2. HOLDER OF LL.M , Email: taghizadehfatemeh67@gmail.com